

Magdalena Howorus-Czajka
Uniwersytet Gdański

Ilustrowane poradniki psychologiczne dla dzieci i młodzieży jako ikonotekst. Walor artystyczny a realia ekonomii

W niniejszym artykule chciałabym skoncentrować się nad zagadnieniem książki obrazkowej jako „funkcjonalnym narzędziu naprawczym”. Z wykształcenia jestem historyczką sztuki, jednak głównym kierunkiem prezentowanego tu namysłu jest interdyscyplinarna perspektywa badawcza nad książką obrazkową jako fenomenem kulturowym, który od dziesięcioleci jest tematem naukowej refleksji¹. Badacze z różnych dziedzin analizują relacje słowa i obrazu w różnorodnych aspektach, np. artystycznym, edukacyjnym, terapeutycznym, literaturoznawczym. Metodologie badań nad książką obrazkową podlegają tym samym przemianom, jakie obserwujemy we współczesnej humanistyce. Jednak niezmiennie bardzo ważny jest wychowawczy i terapeutyczny potencjał książki obrazkowej. Dzieje się tak dlatego, że współczesne książki obrazkowe opowiadają o zagadnieniach do tej pory zarezerwowanych dla dorosłego odbiorcy, tj. śmierć, wojna, dyskryminacja, przemoc itd. Jak w soczewce odbijają się w nich aktualne problemy świata. Dzięki ikonotekstowi², pojętemu jako synergia słów i obrazu oraz otwartej tematyce, książka obrazkowa jawi się jako transpokoleniowe medium posiadające wartości edukacyjno-psychologiczne, społeczne oraz artystyczne.

¹ Przedstawienie pełnego stanu badań na temat książki obrazkowej przekracza ramy artykułu, dlatego też wspomnę jedynie o pionierkach: Bettinie Hürlimann-Kiepenheuer, Marii Nikolajewej, Carole Scott i Kristin Hallberg.

² Pojęcie *iconotext* wprowadzone zostało przez Kirstin Hallberg w 1982 r. w celu zaznaczenia niepodzielnej jedności i równoważności słowa i obrazu, które w symbiozie budują wspólny, autonomiczny i niezależny przekaz. Termin *Iconotext* uwalnia zarazem skojarzenie tego zjawiska z kulturą anglosaską i terminem *picturebook* [pisownia łączna nieprzypadkowa]. Artykuł, w którym został wprowadzony termin ikonotekst pt. *Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen* w polskiej wersji pojawił się dopiero w 2017 r.: HALLBERG K., *Literaturoznawstwo a badania nad książką obrazkową*, tłum. H. Dymel-Trzebiatowska [W:] M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, Poznań, Instytut Kultury Popularnej, 2017, s. 49–56.

Walor stymulujący rozwój psychofizyczny odbiorcy książki obrazkowej niewątpliwie zostanie lepiej rozpoznany w najbliższych latach. Obecnie na świecie rozwijają się badania wiążące procesy neurologiczne z doświadczeniem estetycznym, co buduje szerszą refleksję neuroestetyczną³. Ewelina Twardoch-Raś podkreśla, że „aktywność mózgu może być stymulowana przez wartość afektywną, którą odbiorca kojarzy z konkretnym dziełem sztuki; oznacza to, że istnieje korelacja między bodźcem artystycznym a reakcją neurobiologiczną”⁴. W książce *Sztuka biometryczna w perspektywie filozofii post- i transhumanizmu*⁵ autorka wnikliwie i szeroko przybliżyła perspektywę badawczą tytułowych zagadnień. Między innymi przywołane zostały przez badaczkę rozważania Edmunda T. Rollsa⁶, który wyznacza neurobiologiczną podstawę rozumienia estetyki opartej na emocjach afektywnych, czyli subiektywnej przyjemności lub nieprzyjemności⁷. Twardoch-Raś uważa, że:

Zależność sytuacji estetycznej od podłoża biologicznego jest ważną obserwacją dla prób stworzenia holistycznego myślenia o estetyce afektywnej. (...) Reakcje emocjonalne mogą angażować procesy sensoryczno-motoryczne i są częścią ucieleśnionego doświadczenia, a takie ucieleśnione doświadczenie jest również podstawą doznania estetycznego⁸.

Przedstawione powyżej fragmenty rozważań krakowskiej badaczki są dla mnie niezmiernie pomocne przy analizie ilustrowanych poradników psychologicznych adresowanych do młodego odbiorcy. Kluczowe wnioski dla mojego tematu badań usytuowanego pomiędzy psychologią, sztuką, literaturoznawstwem oraz ekonomią to:

- procesy neurologiczne są powiązane z doświadczeniem estetycznym;
- istnieje korelacja między bodźcem artystycznym a reakcją neurobiologiczną;
- istnieje neurobiologiczna podstawa rozumienia estetyki opartej na emocjach afektywnych, czyli subiektywnej przyjemności lub nieprzyjemności.

Wiążąc te ustalenia z tematem moich rozważań, chciałabym wprowadzić jeszcze jeden punkt oglądu. Reprezentuje go Luiza Nader, która z powodzeniem przeszczepiła na grunt polskiej historii sztuki założenia humanistyki afirmatywnej⁹ obecnej

³ Rozwinięcie tego zagadnienia przedstawia: TWARDOCH-RAŚ E., *Zwrot afektywny w estetyce* [W:] eadem, *Sztuka biometryczna w perspektywie filozofii post- i transhumanizmu. W stronę estetyki postafektywnej*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2021, s. 564–575.

⁴ Ibidem, s. 565.

⁵ Ibidem.

⁶ ROLLS E. T., *The Origins of Aesthetics: A Neurobiological Basis for Affective Feelings and Aesthetics* [W:] E. Schellekens, P. Goldie (red.), *The Aesthetic Mind: Philosophy and Psychology*, Oxford, Oxford University Press, 2012, s. 116–118, 129–131.

⁷ TWARDOCH-RAŚ E., *Zwrot afektywny w estetyce*, op. cit., s. 566.

⁸ Ibidem.

⁹ NADER L., *Afektywna przemoc. „Moim przyjaciółom Żydom” Władysława Strzemińskiego*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2013, nr 4, s. 48–73; eadem, *Afektywna historia sztuki*, Ibidem, 2014, nr 1, s. 14–40; eadem, *Afekt Strzemińskiego „Teoria widzenia”, rysunki wojenne*,

w dyskursie naukowym od połowy lat 90. XX w.¹⁰ Postawiła sobie za cel odpowiedź m.in. na następujące pytanie – w jaki sposób pojęcie afektu może być zastosowane do badania dzieł sztuki?¹¹ Na wstępie swoich rozważań polska badaczka wskazuje za Rosi Braidotti¹² na bardzo ważny mechanizm towarzyszący sposobowi spisywania dziejów przez człowieka, a więc kreowania historii poprzez wojny i plagi. W konsekwencji – jak pisze Nader relacjonując myśli Braidotti – „Ów traumatyczny realizm (Hal Foster) – koncentracja na ranach, cierpieniu i bólu – stał się naszą schizoidalną kulturową polityką”¹³. Ta dominująca narracja kolektywnej żałoby i melancholii zamyka horyzont przemian. Postulowana przez Braidotti etyka afirmatywna dotyczy bowiem samoświadomości podmiotu w procesie ustawicznego stawiania się. Wedle europejskiej myślicielki „afekty negatywne mogą ulec transformacji, ponieważ zawierają w sobie potencjał pozwalający na ich przekroczenie w kierunku pozytywności”¹⁴. Ustalenia te wiążą się z pytaniem postawionym przez Katarzynę Bojarską o potencjalność afektu, „a więc tego, w jaki sposób rozmaite, ulotne afektywne pobudzenia i wytrącenia z racjonalnie regulowanej uwagi i równowagi symbolicznej zmieniają afektację (bycie pod wpływem pobudzenia) w działanie (afektowanie, możliwość pobudzania)”¹⁵. Wskazany w dwóch ostatnich cytatach potencjał transformacji z negatywnego afektu ku pozytywnemu wydaje się być wspólnym mianownikiem dla przedstawionych tu teoretycznych kierunków oglądu łączących się z misją poradników psychologicznych.

Ilustrowane poradniki psychologiczne sytuują się na obrzeżach czterech pól badawczych. Ze sztuką łączy je działanie w warstwie wizualnej: ilustracje, typografia. Dodatkowo jako książki obrazkowe posiadają moc wzajemnego uzupełniania się obrazu i tekstu, a zatem mogą podlegać również badaniom literaturoznawczym. Ze względu zaś na swoją naturę terapeutyczną przynależą do dziedziny psychologii, będąc jednocześnie produktem rynkowym, czyli ulegają wymogom ekonomii.

Ilustrowane poradniki psychologiczne wydają się jednym z najdostępniejszych narzędzi do psychologicznej autoanalizy stanowiącej pierwszy etap przemiany zarówno na drodze przepracowania bólu, jak i wydobycia się z pasywności. Dzięki ich lekturze czytelnicy przekuwają swoje emocje w działanie. Jednak warto podkreślić rodzące się tu niebezpieczeństwo. Profesjonaliści biją na alarm twierdząc, że szarlatanstwo jest w tej dziedzinie zbyt częste. Carol Tavis i Carole Wade już trzydzieści lat temu pisały:

Pamięci przyjaciół – Żydów, Warszawa – Łódź, Instytut Badań Literackich PAN, Muzeum Sztuki w Łodzi, 2018.

¹⁰ Za pionierów w tej metodzie uznaje się Gilles’a Deleuze’a, Félix’a Guattariego, Briana Massumiego, Evę Kosofsky-Sedgwick, Adama Franka.

¹¹ NADER L., *Afektywna historia sztuki*, op. cit., s. 14.

¹² BRAIDOTTI R., *Affirmation, pain and empowerment*, „Asian Journal of Women Studies”, 2008, z. 14, nr 3, s. 7–36.

¹³ NADER L., *Afektywna historia sztuki*, op. cit., s. 15.

¹⁴ Ibidem, s. 16.

¹⁵ BOJARSKA K., *Poczuć myślenie: afektywne procedury historii i krytyki (dziś)*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2013, nr 6, s. 10.

Autorytet psychologii jest niszczonej również przez działalność osób niemających odpowiedniego przygotowania teoretycznego i praktycznego, a oferujących usługi zbliżone do pomocy psychologicznej. Do grupy tej należą „specjaliści” w dziedzinie astrologii, chiromancji, grafologii, numerologii, jasnovidzenia itd. Do działań tych należy zaliczyć również kursy oferujące poprawę jakości życia w krótkim czasie, poradniki wyjaśniające, jak w oparciu o kilka prostych zasad stać się człowiekiem szczęśliwym, bogatym, inteligentnym itp. W poradnikach tych wiedza psychologiczna jest przedstawiana w sposób uproszczony, wręcz zbanalizowany, co jest tym bardziej szkodliwe, że wiele z powtarzanych w nich poglądów przenika do świadomości społecznej¹⁶.

Mając powyższe na uwadze, z roztropnością należy dobierać lekturę, szczególnie tę kierowaną do małoletniego odbiorcy. Warto zwrócić uwagę na to, czyje afekty i emocje projektują na nas dzieła¹⁷. Nie trzeba jednak dopatrywać się tego rodzaju zagrożeń w cyklach poradników popularno-psychologicznych wydawnictwa Jedność, które kierowane są do dwóch grup wiekowych: dzieci i młodzieży.

Książki z serii *Wielkie problemy małych ludzi* przedstawiają ważne tematy dotyczące dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Seria ta pojawiła się na rynku polskim już w 2007 r. i były to głównie przedruki niemieckich publikacji. Ostatnia książka tej czternastoelementowej serii ukazała się w 2011 r.¹⁸ Wznowienie nastąpiło w 2020 r. i już z polskimi autorami tekstów i ilustracji¹⁹. W kontekście przedstawionych tu obaw o jakość merytoryczno-psychologiczną warto zaznaczyć, że nowa seria powstaje z udziałem wykwalifikowanych pedagogów i psychologów.

Książki z serii S.O.S. mają zaś krótszą historię – cztery tytuły ukazały się od 2020 r. i są tłumaczone z języka angielskiego²⁰. Według wydawcy grupę docelową stanowi odbiorca powyżej ósmego roku życia.

¹⁶ TAVRIS C., WADE C., *Psychologia: Podejścia oraz koncepcje*, tłum. J. Gilewicz, Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2008.

¹⁷ NADER L., *Afektywna historia sztuki*, op. cit., s. 23.

¹⁸ Na przykład: FREY J., il. GOTZEN-BEEK B., *Jestem już duży: Emil i Emilka idą do szkoły*, tłum. J. Rajczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007; FREY J., il. GOTZEN-BEEK B., *Już nie chcę całusów!: Kasia uczy się mówić NIE*, tłum. E. Martyna, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007; MERZ CH., *Naucz się dobrych manier*, tłum. A. Girzejowski, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007; MERZ CH., *Małgosia i kłótnia w przedszkolu*, tłum. A. Girzejowski, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007.

¹⁹ MŁODNICKA M., il. PĘKALSKA B., *Strach ma wielkie oczy: książka, która dodaje odwagi*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2020; MŁODNICKA M., il. MAKOWSKA A., *Nie daj się gnębić: książka, która dodaje siły*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022; OLEJARCZYK J., il. MAKOWSKA A., *Uwierz w siebie: książka, która dodaje pewności*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2023.

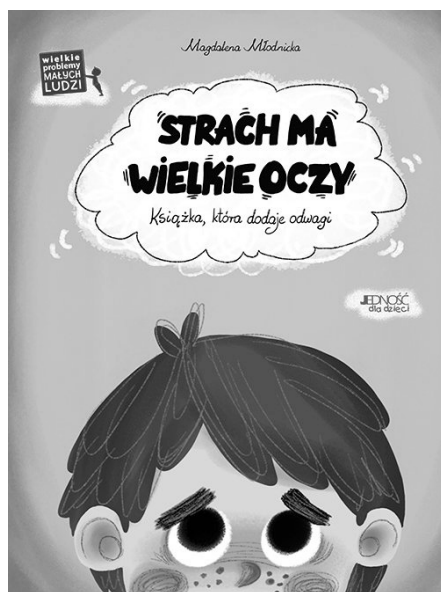
²⁰ MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Wszystko dla lajków? Powiedz STOP fikcji w Internecie*, tłum. J. Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022; MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Weź wyhamuj! Powiedz STOP podstępny uzależnieniom*, tłum. J. Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022; MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Nie pękaj! Bądź sobą. Powiedz STOP presji rówieśników*, tłum. Joanna Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022; MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Czy ta przyjaźń jest OK? Powiedz STOP toksycznym relacjom*, tłum. J. Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022. Oryginalne wydanie w języku angielskim ukazało się nakładem Gemser Publication w serii Stand Up.

W poradnikach ostatnia część każdej książki kierowana jest do rodziców i zawiera praktyczne rady dotyczące pomocy w rozwiązywaniu problemów. Książki opracowane są według pewnego schematu, typowego dla poradników:

1. zdefiniowanie odbiorcy – dzieci w danej grupie wiekowej, ale również osoby dorosłe mające z nimi kontakt: rodzice i nauczyciele;
2. dobór tematu aktualny, częsty. Przedstawienie typowych sytuacji z życia dzieci danej grupy docelowej i dotkniętych omawianym problemem sprawia, że dzieci utożsamiają się z bohaterem/bohaterką;
3. sposób przekazu – dla lepszej komunikacji z odbiorcą autorzy/autorki naśladują dziecięcy sposób prowadzenia narracji. Dzieje się to również w warstwie wizualnej – ilustracje są dla dziecięcego odbiorcy czytelne i przyjazne – nie aspirują do awangardowych rozstrzygnięć wizualnych. Opierają się na tradycyjnie upowszechnionym modelu ilustracji zbliżonej do twórczości dziecięcej, lecz jej nie symulującej;
4. schematyczność budowy:
 - a) przedstawienie problemu poprzez sytuacje przeżywane przez bohatera/bohaterki;
 - b) analiza: zdefiniowanie genezy/podłoża problemu;
 - c) rozwiązanie: przedstawienie form przezwyciężenia problemu, jednoczesne wskazanie odbiorcy prostych formuł terapeutycznych poprzez proste ćwiczenia;
 - d) porady na opiekunów dzieci.

Skuteczny terapeutycznie schemat budowy niestety nie idzie w parze z wysokiej jakości szatą graficzną, choć byłoby niesprawiedliwością odebrać jej jakąkolwiek wartość. Czytelnik biorący do ręki te poradniki nie może liczyć na wyjątkowe przeżycie estetyczne, jednak też nie odrzuci tych książek ze wstrętem. Poziom artystyczny można bowiem określić jako średni, co jednocześnie jest gwarantem przyciągnięcia „szerokiego” odbiorcy, a zatem osiągnięcia skuteczności pod względem psychologicznym i ekonomicznym. Czy warto zatem analizować tego typu serie wydawnicze jako ikonotekst? Stanowczo tak, przede wszystkim z dwóch powodów – ze względu na szacunek dla odbiorcy oraz naukową powinność spisywania kroniki współczesności.

Krótką analizę formalną poradników rozpocznę od okładki. Zestawiając kolejne tomy serii łatwo wychwycić dominujący schemat. W serii *Wielkie problemy małych dzieci* układ kompozycyjny polega na umieszczeniu w centralnej części chmurki z tytułem, a poniżej głowa dziecka – głównego bohatera opowieści. Twarze dzieci są schematyczne: duże oczy, okrągłe nosy, te same proporcje twarzy, różnią się tylko fryzurą. Zwrócono jednak uwagę na zasygnalizowanie problemu terapeutycznego w mimice twarzy dzieci (strach, niepewność itp.). Tło z dominującym jednorodnym kolorem (il. 1).

Il. 1. Magdalena Młodnicka, il. Beata Pękalska, *Strach ma wielkie oczy: książka, która dodaje odwagi*, seria: *Wielkie problemy małych dzieci*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2020: okładka.

W serii wydawniczej S.O.S. również dominuje schematyczność. I tym razem tytuł znajduje się powyżej ilustracji – „scenki” zapowiadającej omawianą w książce problematykę. Schematyczność formuły artystycznej jest umotywowana podkreśleniem jedności serii mającymi związek z aspektami ekonomicznymi, tj. promocja i sprzedaż (il. 2).

Il. 2. Jenifer Moore-Mallinos, il. Jon Davis, *Wszystko dla lajków? Powiedz STOP fikcji w Internecie*, tłum. Joanna Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022: okładka.

Wnętrze książek potwierdza prymat celu terapeutycznego nad artystycznym. W prosty i czytelny sposób zwizualizowano stany emocjonalne bohaterów, np. dziecko przeżywające stany lękowe (*Wielkie problemy małych dzieci – Strach ma wielkie oczy*) ukazane zostało z niepewną miną (załamana linia brwi i ust, rozszerzone oczy), rysunkowym sercem na piersi, którego nerwowe bicie sygnalizują diagonalne krótkie kreski, nutki i onomatopetje („bum, bum”) (il. 3).

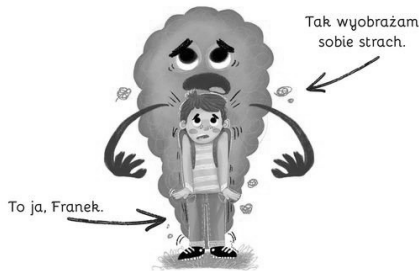
Strach towarzyszy każdemu z nas. Wszyscy go znają.
Nie ma takiej osoby, która nigdy się nie boi – to niemożliwe!

A ty często się boisz?

Ja tak, choć nie tak często jak kiedyś.

Gdy się boję, moje serce zaczyna bić szybko i mocno.
Wtedy wydaje mi się, że inni je słyszą.

BUM BUM BUM
BUM BUM BUM

Czasami, kiedy się boję, wstrzymuję oddech i zamieram
w bezruchu albo – wręcz przeciwnie – uciekam ile sił w nogach.

Il. 3. Magdalena Młodnicka, il. Beata Pękalska, *Strach ma wielkie oczy: książka, która dodaje odwagi*, seria: *Wielkie problemy małych dzieci*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2020.

Omawiana seria poradników psychologicznych dla dzieci i młodzieży operuje dwojaką formą komunikatu jakimi są tekst i ilustracja, a zatem można rozpatrywać je jako książki obrazkowe, choć przy jednoczesnym pogodzeniu się z ich słabymi walorami artystycznymi. Pomijając zawirowania terminologiczne wielokrotnie już podejmowane w literaturze fachowej²¹ przytoczę w ramach ich podsumowania wypowiedź Małgorzaty Cackowskiej, która stwierdziła, że istotą książki obrazkowej są „różne relacje obrazu i tekstu oraz praca tych dwóch modalności na rzecz jakości książki obrazkowej pojmowanej jako całość”²². Można zatem wskazane tu serie poradników

²¹ Główne nurty tej dyskusji streszcza m.in. tekst B. Śniecikowskiej, *Książka obrazkowa: próba porządkowania doświadczeń (czyli o genologii, słowografii i intymistyce logowizualnej)*, „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2022, nr 1, s. 47–67.

²² CACKOWSKA M., *Współczesna książka obrazkowa – pojęcie, typologia, badania, teorie, konteksty, dyskursy* [W:] M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, Poznań, Instytut Kultury Popularnej, 2017, s. 11.

psychologicznych rozpatrywać w świetle problematyki badań nad książką obrazkową. Ikonotekst zwraca uwagę na integrację i interakcję obrazu i słowa. Beata Śnieciowska, zwolenniczka określenia książki obrazkowej jako fenomenu logowizualności, jest krytycznie nastawiona do terminu ikonotekst²³. Podkreśla psychoterapeutyczne walory książek obrazkowych: „Za *novum* uznaję w szczególności picturebookową intymistykę. To nieznaną u nas wcześniej jakość artystyczna: książki z (bardzo licznymi) obrazkami dotyczące ważnych, nierzadko bolesnych spraw, nieprzygotowywane wyłącznie z myślą o dzieciach”²⁴. Żałuję, że badaczka nie rozwinęła tej myśli szerzej, ponieważ intrygujące jest powiązanie intymistyki (literatury dokumentu osobistego) z książkami obrazkowymi wymienionych powyżej przez nią autorów (Iwona Chmielewska, Marta Ignerska, Joanna Concejo, Aleksandra i Daniel Mizieleńscy, Katarzyna Bogucka, Ola Cieślak, Małgorzata Gurowska czy Jan Bajtlik). W swoich badaniach również dotknęłam tego problemu w powiązaniu z zagadnieniem postpamięci w książkach obrazkowych²⁵.

Niestety poradniki psychologiczne, będące tu podmiotem badań, nie dorównują poziomem artystycznym wspomnianym powyżej autorom, którzy niewątpliwie należą do awangardy książki obrazkowej. Warstwa ilustracyjna jest zorientowana głównie na czytelność przekazu, stąd zastosowanie ograniczonej palety barw, jednak na tyle dostatecznie skontrastowanej, by nie ograniczać czytelności. Postaci mają przypisaną szatę barwną, co ułatwia ich wizualne rozpoznanie. Stany psychiczne bohaterów przedstawione są za pomocą uniwersalnych i czytelnych znaków. Tło – jednolite i nieabsorbujące, również przyczynia się do skoncentrowania uwagi czytelnika na priorytetowych dla treści stanach emocjonalnych postaci.

Przy omawianiu serii poradników jako książki obrazkowej, w której doświadcza się synergii różnorodnych elementów, warto zwrócić uwagę na funkcję graficzną formy tekstu towarzyszącego ilustracjom. Między innymi należy do nich typografia. W omawianych tu poradnikach zastosowano krój pisma nawiązujący do odręcznych notatek w notesie lub pamiętniku. Zabieg ten ma na celu zmniejszenie dystansu i zbudowanie jeśli nie intymnej, to przynajmniej swojskiej atmosfery, sprzyjającej zdobyciu zaufania czytelnika. Na ten aspekt warto spojrzeć jako na nawiązanie do intymistyki i docenić ten formalny zabieg. W serii skierowanej do młodszego czytelnika (*Wielkie problemy małych ludzi*) użyto dodatkowo efekty notatnikowe, takie jak strzałki z komentarzami oraz chmurki z tekstem.

Historyczka sztuki Janina Wiercińska, budując definicję ilustracji wskazała, że poza objaśnianiem, uzupełnianiem czy interpretowaniem tekstu – jednym z zadań ilustracji jest „ewokowanie pewnych stanów uczuciowych”²⁶. Jest to wskazanie na naturalną łączność doświadczenia estetycznego, którym operuje estetyka, a teorią afektu. Sztuka

²³ ŚNIECIOWSKIA B., *Książka obrazkowa...*, op. cit., s. 51–52.

²⁴ Ibidem, s. 49.

²⁵ HOWORUS-CZAJKA M., „True Fiction” – the Memory and the Postmemory of Traumatic War Events in a Picturebook, „Problemy Wczesnej Edukacji/ Issues in Early Education”, 2016, nr 3, s. 94–106.

²⁶ WIERCIŃSKA J., *Sztuka i książka*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, s. 37.

zawsze stała i trwała w owym pęknięciu pomiędzy obiektywizmem nauki a subiektywnością emocji. By wesprzeć mój pogląd przytoczę słowa Massumiego, że afekty to „nasze emocjonalne relacje z innymi ludźmi (...) [które – MHC] wpływają na naszą zdolność do działania i kierowanie się ku wolności, określają naszą podmiotowość wobec ludzi, którzy nas otaczają”²⁷. Gatunek literatury określony jako „poradniki psychologiczne” z założenia ma na celu analizę emocjonalnych interakcji międzyludzkich. Rola obrazu w poradnikach skierowanych do dzieci i młodzieży wzmacnia ich potencjał komunikacyjny z odbiorcą. Niestety walor artystyczny nie jest priorytetowy w omawianym typie poradników psychologicznych skierowanych do dzieci i młodzieży. Możemy nad tym ubolewać i czekać na zmianę tej tendencji dominującej dziś na rynku wydawniczym. Jestem przekonana, że dobra książka obrazkowa o wysokim artystycznym poziomie jest również w stanie sprostać terapeutycznym wyzwaniom stawianym przed poradnikami i z powodzeniem może stymulować rozwój psychologiczny niedorośłego odbiorcy. Alicja Baluch podkreśla, że: „Czytanie i oglądanie obrazków, kompozycji plastycznych w książkach dla małych i młodych odbiorców posiada kolejne stopnie wtajemniczenia”²⁸. Elżbieta Kruszyńska docenia fakt, że: „Ilustracje w książkach dla dzieci, zróżnicowane ze względu na jego wiek, rozwój psychofizyczny, emocjonalny, doświadczenia estetyczne, pełnią rozmaite funkcje, między innymi prezentują i porządkują otaczający dziecko świat, rozwijają wyobraźnię, uwrażliwiają na sztukę”²⁹. Gdzie zatem tkwi przyczyna upowszechniania banalnej i przeciętnej formy wizualnej w badanej tu grupie poradników? Może odpowiedzi należy szukać w kulturze masowej, którą charakteryzuje powtarzalność, standaryzacja, prostota. Idąc za tą myślą, można pokusić się o stwierdzenie, że na rynku wydawniczym książka obrazkowa to rzadki obiekt przynależący do wytworu kultury popularnej, którą cechuje otwartość, dostępność, demokratyczność i uniwersalność, zaś omówione tu ilustrowane poradniki to produkt kultury masowej obliczony na zysk.

Ta krytyczna opinia względem walorów artystycznych nie niweluje wartości terapeutycznej omówionych tu poradników psychologicznych. Jak i wiele im podobnych, z założenia mówią one o relacjach międzyludzkich, które są źródłem emocji oraz wspierają w ich uzdrawianiu. Wszystko to dzieje się w przestrzeni wykreowanej przez synergę słów i obrazu. Luiza Nader podkreśla, że myślenie w ramach teorii afektywnych zawsze zakłada relacyjność, możliwość transformacji, sprawczość i odpowiedzialność³⁰. Na obudzenie takiego potencjału liczą także biblioterapeutyczne książki. Wszystkie cechy wymienione przez rzeczniczkę afirmatywnej historii sztuki są zrealizowane w poradnikach, choć spodziewam się, że przez niezbyt satysfakcjonu-

²⁷ MASSUMI B., *Autonomia afektu*, tłum. A. Lipszyc, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2013, nr 6, s. 112–135.

²⁸ BALUCH A., *Ilustracja, która prowadzi* [W:] G. Leszczyński, D. Świerczyńska-Jelonek, M. Zając (red.), *Książka dziecięca 1990–2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej*, Warszawa, Wydawnictwo SBP, 2006, s. 27.

²⁹ KRUSZYŃSKA E., *Książka obrazkowa i jej rola w rozwoju dzieci – wprowadzenie w problematykę*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne”, 2012, nr 3, s. 183.

³⁰ NADER L., *Afektywna historia sztuki*, s. 23.

jący poziom artystyczny, badaczka może być zawiedziona kojarzeniem teorii afektywnej z tego rodzaju produktem rynkowym. Niemniej jednak dobre poradniki psychologiczne, jak i szeroka literatura biblioterapeutyczna innych gatunków, o których tu nie mówiłam, ale które są warte docenienia, posiadają według mnie ów wspomniany we wstępie potencjał „funkcjonalnego narzędzia naprawczego”. Omówione tu cykle są przykładem szerszego ruchu wydawniczego. Podobne inicjatywy podejmowane są również przez wiele innych wydawnictw³¹.

Bibliografia

- BOJARSKA K., *Poczuć myślenie: afektywne procedury historii i krytyki (dziś)*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2013, nr 6, s. 10.
- BRAIDOTTI R., *Affirmation, pain and empowerment*, „Asian Journal of Women Studies”, 2008, z. 14, nr 3, s. 7–36.
- CACKOWSKA M., DYMEL-TRZEBIATOWSKA H., SZYŁAK J. (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, Poznań, Instytut Kultury Popularnej, 2017.
- FREY J., il. GOTZEN-BEEK B., *Jestem już duży: Emil i Emilka idą do szkoły*, tłum. J. Rajczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007.
- FREY J., il. GOTZEN-BEEK B., *Już nie chcę całusów!: Kasia uczy się mówić NIE*, tłum. E. Martyna, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007.
- HALLBERG K., *Literaturoznawstwo a badania nad książką obrazkową*, tłum. H. Dymel-Trzebiatowska [W:] M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak J. (red.), *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, Poznań, Instytut Kultury Popularnej, 2017, s. 49–56.
- HOWORUS-CZAJKA M., „True Fiction” – *the Memory and the Postmemory of Traumatic War Events in a Picturebook*, „Problemy Wczesnej Edukacji/ Issues in Early Education”, 2016, nr 3, s. 94–106.
- KRUSZYŃSKA E., *Książka obrazkowa i jej rola w rozwoju dzieci – wprowadzenie w problematykę*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne”, 2012, nr 3, s. 183.
- LESZCZYŃSKI G., ŚWIERCZYŃSKA-JELONEK D., ZAJĄC M. (red.), *Książka dziecięca 1990–2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej*, Warszawa, Wydawnictwo SBP, 2006.
- MASSUMI B., *Autonomia afektu*, tłum. A. Lipszyc, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2013, nr 6, s. 112–135.
- MERZ CH., *Małgosia i kłótnia w przedszkolu*, tłum. A. Girzejowski, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007.
- MERZ CH., *Naucz się dobrych manier*, tłum. A. Girzejowski, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2007.
- MŁODNICKA M., il. MAKOWSKA A., *Nie daj się gnębić!: książka, która dodaje siły*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022.

³¹ Przykładem może być seria *Co robi Franja?* autorstwa Barbary Supeł i z ilustracjami Agaty Dobrowskiej (*Zaufanie, Współpraca, Szczerość, Asertywność, Życzliwość, Akceptacja, Oczekiwanie*), czy Wydawnictwo Dwie Siostry w dwutomowej serii *Małe katastrofy: Okularki i Król* duetu Ewa Madeyska, Katarzyna Matyjaszek (2015). Potężny zbiór książek biblioterapeutycznych wydało Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Przykładem pochodzącym z tego wydawnictwa może być seria bajek o uczuciach (*Złość, Zazdrość, Radość, Strach, Smutek, Wstyd*, 2015) wspomaga wszechstronny rozwój dziecka i adresowana jest do dzieci w wieku 5–9 lat.

- MŁODNICKA M., il. PĘKALSKA B., *Strach ma wielkie oczy: książka, która dodaje odwagi*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2020.
- MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Czy ta przyjaźń jest OK? Powiedz STOP toksycznym relacjom*, tłum. J. Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022.
- MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Nie pękaj! Bądź sobą. Powiedz STOP presji rówieśników*, tłum. J. Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022.
- MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Weź wyhamuj! Powiedz STOP podstępny uzależnieniom*, tłum. J. Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022.
- MOORE-MALLINOS J., il. DAVIS J., *Wszystko dla lajków? Powiedz STOP fikcji w Internecie*, tłum. J. Olejarczyk, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2022.
- NADER L., *Afekt Strzemińskiego „Teoria widzenia”, rysunki wojenne, Pamięci przyjaciół – Żydów*, Warszawa – Łódź, Instytut Badań Literackich PAN, Muzeum Sztuki w Łodzi, 2018.
- NADER L., *Afektywna historia sztuki*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2014, nr 1, s. 14–40.
- NADER L., *Afektywna przemoc. „Moim przyjaciołom Żydom” Władysława Strzemińskiego*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2013, nr 4, s. 48–73.
- OLEJARCZYK J., il. MAKOWSKA A., *Uwierz w siebie: książka, która dodaje pewności*, Kielce, Wydawnictwo Jedność, 2023.
- SCHELLEKENS E., GOLDIE P. (red.), *The Aesthetic Mind: Philosophy and Psychology*, Oxford, Oxford University Press, 2012.
- ŚNIECIKOWSKA B., *Książka obrazkowa: próba porządkowania doświadczeń (czyli o genologii, słowografii i intymistycie logowizualnej)*, „Teksty Drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja”, 2022, nr 1, s. 47–67.
- TAVRIS C., WADE C., *Psychologia: Podejścia oraz koncepcje*, tłum. J. Gilewicz, Poznań, Wydawnictwo Zys i S-ka, 2008.
- TWARDOCH-RAŚ E., *Sztuka biometryczna w perspektywie filozofii post- i transhumanizmu. W stronę estetyki postafektywnej*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2021.
- WIERCIŃSKA J., *Sztuka i książka*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.

Spis ilustracji

- Magdalena Młodnicka, il. Beata Pękalska, *Strach ma wielkie oczy: książka, która dodaje odwagi*, seria: *Wielkie problemy małych dzieci*, Wydawnictwo Jedność, 2020: okładka, źródło: <https://www.empik.com/strach-ma-wielkie-oczy-ksiazka-ktora-dodaje-odwagi-mlodnicka-magdalena,p1241126225,ksiazka-pl>
- Jenifer Moore-Mallinos, il. Jon Davis, *Wszystko dla lajków? Powiedz STOP fikcji w Internecie*, tłum. Joanna Olejarczyk, Wydawnictwo Jedność, 2022: okładka, źródło: <https://www.empik.com/s-o-s-wszystko-dla-lajkow-powiedz-stop-fikcji-w-internecie-moore-mallinos-jennifer,p1291774984,ksiazka-p>
- Magdalena Młodnicka, il. Beata Pękalska, *Strach ma wielkie oczy: książka, która dodaje odwagi*, seria: *Wielkie problemy małych dzieci*, Wydawnictwo Jedność, 2020: 7, źródło: <https://www.empik.com/strach-ma-wielkie-oczy-ksiazka-ktora-dodaje-odwagi-mlodnicka-magdalena,p1241126225,ksiazka-pl>

Psychology guides for children and adolescents as an iconotext

Summary: The article reflects on a picturebook as a functional recovery tool with the example of illustrated psychology guides for children and adolescents. The subject of the study will encompass psychology guides for children and adolescents from the series S.O.S. of the Jedność Publishing House. These guides use the relationship of the image and text for more effective didactic results. I will base my deliberations on a formal analysis while reflecting on the impact of the potential tasks posed to the picture book and the cost it pays for the market demands of reaching a large audience.

Keywords: psychology guides, picturebook, iconotext

DOI: [10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr18.art12](https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr18.art12)